

Aussenkommandos. In totaal waren in die *Aussenkommandos* veel minder gevangenen opgenomen dan in het hoofdkamp – de overlijdenscijfers vormen dus een aanwijzing dat de kansen om het er levend af te brengen in de *Aussenkommandos* geringer waren dan in het hoofdkamp.

In de laatste maanden van '44 werden veel Nederlandse gevangenen (onder hen ook veel Puttenaren) naar *Aussenkommandos* even beoosten Drente en in Sleeswijk-Holstein gezonden waar zij tankgrachten moesten graven (daarover straks meer), in februari '45 kregen talrijke, ten dele pas gearriveerde Nederlandse gevangenen andere bestemmingen: een-en-vijftig werden als deel van een transport van ca. vijfshonderd gevangenen naar het belangrijke (en zwaar gebombardeerde) spoorwegknooppunt Soest in Westfalen overgebracht waar zij herstelwerkzaamheden moesten uitvoeren. Bij dit *Eisenbahn-Kommando* vielen eind februari bij een Geallieerd luchtbombardement vijftig doden – eind maart (de Britten waren toen over de Rijn gekomen) werd nog een deel van het *Kommando* naar Sachsenhausen, een deel naar Ebensee (een *Aussenkommando* van Mauthausen) overgebracht. Van de een-en-vijftig Nederlanders die bij het *Eisenbahn-Kommando* waren ingedeeld, bezweken er negen-en-twintig.

Naar verhouding vielen er wellicht nog méér slachtoffers onder de Nederlanders die midden februari uit Neuengamme werden overgebracht naar een verlaten krijgsgevangenenkamp bij het plaatsje Wöbbelin, dat in Mecklenburg ligt (zie kaart IX op pag. 874). Van dat kamp waren slechts vier barakken over, alle vier zonder vloer. De bedoeling was dat er een groot nieuw concentratiekamp zou verrijzen. Met die opbouw was nauwelijks een begin gemaakt toen eind maart-begin april '45 duizenden gevangenen uit *Aussenkommandos* in gebieden waar de Geallieerde strijdkrachten in aantocht waren, naar Wöbbelin werden gezonden. Tot overmaat van ramp brak daar een vlektyphus-epidemie uit. Van de Nederlandse gevangenen die rechtstreeks uit Neuengamme of via een ander *Aussenkommando* in Wöbbelin terechtkwamen, stierven er omstreeks honderddertig.

Nu de *Aussenkommandos* die tankgrachten moesten graven.

Er waren er, gelijk gezegd, even beoosten Drente, nl. bij Meppen (zie kaart IX op pag. 874), en in Sleeswijk-Holstein, en naar die laatste *Aussenkommandos* werd een groot deel van de Puttenaren gezonden.

In de nacht van zaterdag 14 op zondag 15 oktober kwam het transport van meer dan veertienhonderd gevangenen waartoe ook zij behoorden, uit Amersfoort in Neuengamme aan. Tijdens de treinreis hadden de gevangenen, gelijk al vermeld, niet meer te eten gekregen dan een paar